

RENATA PRZYBYLSKA

Z problemów słownikowego opisu łączliwości rzeczownika

Jednojęzyczny słownik ogólny, zasługujący na miano słownika przyjaznego dla użytkownika, powinien podawać informacje nie tylko o znaczeniu, ale i o sposobie użycia danej jednostki leksykalnej. Zazwyczaj informacja o tym, jak dany wyraz jest używany, jest zawarta w artykule hasłowym w dwóch miejscach: a) w części pokazującej pewne, zwykle wybrane, związki, w które wchodzi dany wyraz; b) w ilustracji przykładowej. W niniejszym artykule zamierzam przedstawić pewną propozycję pełniejszego opisu leksykograficznego łączliwości leksemów z klasy gramatycznej rzeczowników.

W polskiej tradycji leksykograficznej, związanej głównie z pracami Stanisława Skorupki, przyjęty był podział związków wyrazowych „ze stanowiska stopnia zespolenia składników” (Skorupka 1985: 6–8) na związki stałe, łączliwe i luźne. Związki stałe „są swego rodzaju jednostkami leksykalnymi funkcjonującymi w wypowiedzi tak, jak pojedyncze wyrazy [...], pełnią one jako całość funkcje semantyczne, nie dające się sprowadzić do funkcji składników”, np. „*stary grzyb* znaczy tyle co ‘zgrzybiały starzec’”. Związki łączliwe to takie, „których stopień spoistości jest znaczny, ale składniki nie uległy leksykalizacji. Połączenia *dobry, różowy, świetny, zły humor* są takimi związkami”. Związki luźne to „połączenia tworzone każdorazowo, doraźnie, powstające ze zwykłego zestawienia wartości semantycznej członów składowych”.

Z opisem łączliwości wyrazów wiąże się termin *kolokacja*, przejęty do językoznawstwa polskiego z języka angielskiego (*collocation*). Termin ten może być pojmowany szeroko albo wąsko. W szerokim rozumieniu odnosi się do wszelkich połączeń tekstowych danego wyrazu z innymi wyrazami, które mają charakter powtarzalny, tzn. można przewidywać, że pojawienie się danego wyrazu w tekście pociągnie za sobą pojawienie się przy nim pewnych określonych innych wyrazów. W wąskim rozumieniu kolokacja to tylko takie połączenie wyrazowe, które jest arbitralne, właściwe dla danego języka lub dla danej odmiany języka, powtarzające się w kontekście. Na potrzeby niniejszego tekstu przyjmuję szersze rozumienie terminu kolokacja.

W opisie kolokacji w pracach anglojęzycznych stosuje się dwa istotne terminy, mianowicie wyraz, którego łączliwość badamy, określa się jako podstawę (ang. *base*)

albo wyraz główny (ang. *headword*), natomiast wyrazy, które łączą się z podstawą, nazywane są kolokantami (ang. *collocators*) (por. Radev, McKeown 2003: 6). Zbiór wyrazów, które mogą się łączyć z danym wyrazem-podstawą, tworzy tzw. pole kolokacyjne. Każdy wyraz ma swoje określone pole kolokacyjne, czasem bardzo szerokie, czasem wąskie, w skrajnym przypadku w polu kolokacyjnym związanym z daną pozycją składniową może pojawić się tylko jeden określony kolokant (np. dla czasownika *broczyć* w pozycji pierwszego argumentu jedynym kolokantem jest rzeczownik *kręć*, dla przymiotnika *pożarny* jedynym kolokantem rzeczownikowym jest *straż* itd.)

W teoretycznych pracach angielskich, dotyczących kolokacji w języku angielskim, istnieje kilka prób klasyfikacji typów kolokacji. I tak np. Hill (2003: 1–2) wyróżnia: 1. kolokacje jednostkowe, w których dany kolokant nie może być zastąpiony przez jakiś inny leksem, np. ang. *to foot the bill*, *shrug his shoulders*, nie jest możliwe połączenie: **to foot the coffee*, nie można wymienić rzeczownika *shoulders* na nazwę innej części ciała (analogiczne przykłady polskie: *straż pożarna*, *wzruszyć ramionami*), 2. kolokacje mocne, np. *trenchant criticism*, *rancid butter*, *ulterior motives*, które nie są jednostkowe, jednak znajomość znaczenia wyrazów takich jak *trenchant*, *rancid*, *motive* byłaby niekompletna bez świadomości, że występują one w takich właśnie połączeniach, 3. kolokacje słabe, które rozpoznajemy na tej jedynie podstawie, że pojawiają się w tekstach częściej niż inne połączenia. Dobrym przykładem kolokacji słabych są np. przymiotniki nazywające kolory, także przymiotniki typu: *długi*, *krótki*, *tani*, *drogi*, *dobry*, *zły* itd. w połączeniach z rzeczownikami. Klasyfikacja Hilla, jak widać, przypomina wyżej wspomnianą klasyfikację Skorupki. Ze względu na to, jakie części mowy tworzą połączenia, wydzieliła się kolokacje różnego typu, np. rzeczownik — rzeczownik, rzeczownik — przymiotnik, czasownik — rzeczownik, czasownik — przysłówek, przymiotnik — przysłówek, przysłówek — przysłówek. Kolokantem niekiedy może być fraza zdaniowa, np. dla rzeczownika *wiedza* por. *wiedza*, *że...* lub *wiedza o tym*, *że...*; *nadzieja* por. *mam nadzieję*, *że...* W pewnych wypadkach dochodzą takie uwarunkowania w łączliwości, które nakazują uwzględnić w opisie tzw. łańcuchy kolokacyjne, to znaczy nie ograniczać się tylko do połączeń dwuczłonowych, lecz ukazywać skłonność pewnych leksemów do występowania w wieloczłonowych konstrukcjach składniowych.

W opisie kolokacji można wyróżnić połączenia typu I, w których wyraz podstawa stanowi nadrzędnik, a kolokant — podrzędnik danej konstrukcji składniowej (np. *stół konferencyjny*); oraz układy typu II, w których to kolokant jest nadrzędnikiem, natomiast wyraz podstawa jest podrzędnikiem (np. *noga od stołu*, *zasiadać do stołu*). Dla łączliwości rzeczownika w kolokacjach I typu mamy przykładowo takie typy połączeń: 1. rzeczownik — przymiotnik, 2. rzeczownik — rzeczownik, a właściwie grupa nominalna (w różnych przypadkach gramatycznych), 3. rzeczownik — fraza przymiolkowa.

Pola kolokacyjne pewnych wyrazów mogą się pokrywać, krzyżować, wykluczać lub też pole kolokacyjne jednego wyrazu może się zawierać w polu kolokacyjnym innego wyrazu. Nietrudno wprowadzić tu do rozważań teoretycznych pojęcia znane z fonologii strukturalnej, takie jak: dystrybucja identyczna (pola kolokacyjne

porównywanych wyrazów są identyczne, pokrywają się); dystrybucja inkluzywna (pole kolokacyjne jednego wyrazu ma zakres węższy niż pole kolokacyjne drugiego wyrazu i w nim się zawiera); dystrybucja krzyżująca się (pola kolokacyjne dwóch porównywanych wyrazów mają pewną część wspólną, ale też każde z nich ma część dla siebie swoistą); dystrybucja wykluczająca się (pola kolokacyjne danych wyrazów nie mają żadnej części wspólnej). Dużo trudniej jednak opisać praktycznie łączliwość wyrazów metodą badania ich dystrybucji tak jak w fonologii, gdyż liczba jednostek do przebadania — haseł słownikowych nawet w obrębie jednej klasy gramatycznej jest ogromna i wręcz niemożliwa do ogarnięcia. Pomijając zatem różne teoretyczne i interesujące możliwości badań kolokacji, skupię się tu na rozwiązaniach praktycznych.

Zasadniczo opis w słowniku zmierza do ustalania możliwych połączeń dwuczłonowych, czyli par kolokacyjnych typu: podstawa — kolokant, ale może być rozszerzony i obejmować kolokacje złożone z większej liczby składników — trzech, czterech itd. I tu też trzeba podjąć decyzję, jak dalece chcemy pokazywać uwarunkowania w łączliwości danego wyrazu — czy ograniczyć się tylko do związków dwuczłonowych, czy też informować o ustabilizowanych połączeniach wielowyrazowych, dłuższych. Przyjęcie tego drugiego rozwiązania prowadzi do ujmowania w słowniku wielu tzw. formuł pragmatycznojęzykowych czy frazemów, np. zwrotów grzecznościowych, jak też zbitek wyrazowych kliszowanych, odtwarzanych w tekstach wielokrotnie w takim samym składzie leksykalnym, np. w *atmosferze wzajemnego zrozumienia* (w stylu publicystycznym).

Opis kolokacji rzeczownika powinien być poprzedzony ustaleniami, w jakich schematach składniowych i w jakich funkcjach składniowych pojawia się dany rzeczownik — podstawa kolokacji. Materiał leksykalny powinien być bowiem przytaczany w porządku opartym na schematach strukturalnych, ukazujących miejsce danego rzeczownika-podstawy kolokacji w zdaniu. Oznacza to, że opis składniowy danej jednostki słownikowej powinien wyprzedzać opis kolokacji właściwych tej jednostce.

Szczegółowe problemy dotyczące opisu leksykograficznego kolokacji rzeczownika zamierzam pokazać na przykładzie rzeczowników: *noc*, *stół*. Proponowany opis kolokacji stosowany ma być, rzecz jasna, osobno dla każdego z wyróżnionych znaczeń danego hasła.

Jak wiadomo, rzeczownik przede wszystkim występuje jako człon główny frazy nominalnej. Pierwszym krokiem powinien być zatem opis kolokantów pojawiających się w grupie nominalnej, w której członem głównym jest wyraz-podstawa, z uwzględnieniem informacji o ich szyku, czyli z podziałem na kolokanty występujące w prepozycji (premodyfikatory) i kolokanty występujące w postpozycji (postmodyfikatory). Następnie należy pokazać, jakie typy fraz, jakie części mowy i ostatecznie jakie jednostki leksykalne pojawiają się jako premodyfikatory (np. dla *nocy*, *stołu* możliwe są w tej pozycji chyba tylko przymiotniki), a jakie jako postmodyfikatory. W pozycji postmodyfikatora dla rzeczownika *noc* pojawiają się zarówno przymiotniki (np. *noc poślubna*), jak i grupy nominalne (np. *noc Kupały*, *noc zamieszek*, *noc okupacji*) oraz grupy przyimkowe (np. *noc z czwartku na piątek*), dla rzeczownika *stół* — też przy-

miotniki (np. *stół ogrodowy, kuchenny*) i frazy przyimkowe (np. *stół do pracy, stół na jednej nodze, stół na sześć osób*), ale brak w tej pozycji fraz nominalnych.

Wśród wyliczanych kolokantów o kształcie grup nominalnych warto wprowadzić porządek oparty na kryterium formalnym, a wynikający z formy fleksyjnej kolokantów rzeczownikowych, czyli wyróżnić np. najpierw grupy dopełniaczowe, potem ewentualne inne, np. celownikowe, narzędnikowe (o ile istnieją). Z kolei wśród kolokantów o kształcie grupy przyimkowej porządek może być oparty albo na alfabetycznie ułożonych przyimkach konstytuujących grupę, albo według przypadków fleksyjnych, wymaganych przez przyimki, czyli np. najpierw przyimki wymagające dopełniacza: *do, od...*, potem wymagające biernika, dalej wymagające narzędnika, miejscownika itd.

Drugim krokiem w zakresie opisu kolokacji w obrębie grupy nominalnej byłoby pokazanie, jak zachowuje się badany rzeczownik użyty nie w pozycji członu głównego, ale w pozycji członu zależnego grupy nominalnej ukonstytuowanej przez jakiś inny rzeczownik. Możliwy układ np. dla rzeczownika *noc* to sytuacja, gdy występuje on w pozycji postmodyfikatora przy innym rzeczowniku — członie głównym, np. *środek nocy, prawo pierwszej nocy*, a dla rzeczownika *stół* np. *róg stołu, szczyt stołu*. Należałoby także informować o kolokacjach, w których badany rzeczownik, będąc w pozycji postmodyfikatora, zazwyczaj współwystępuje z określonym przyimkiem, np. *pod osłoną nocy*. W wypadku kontekstów, w których ważny okazuje się przyimek, zazwyczaj należy wskazać kolokacje nie dwuczłonowe, ale złożone z większej liczby członów.

Następny krok to ukazanie łączliwości rzeczownika związanej z członem głównym wyrażenia zdaniowego, czyli z czasownikiem. Czasownik jako nadrzędnik w związkach składniowych otwiera pozycje dla swoich argumentów oraz ewentualnych fraz okolicznikowych. Po pierwsze, należy pokazać typową łączliwość z czasownikami, dla których badany rzeczownik pojawia się w pozycji pierwszego argumentu, czyli podmiotu. Tu np. dla rzeczownika *noc* charakterystyczne są pewne uzualne ograniczenia i z nich trzeba zdać sprawę, po prostu wyliczając werbalne kolokanty, np. *noc zapada, robi się/zrobiła się*. Drugi punkt opisu to ukazanie struktur werbalnych, w których badany rzeczownik wypełnia pozycję dopełnienia. Tu też warto przedstawiać materiał leksykalny w porządku wynikającym z formy gramatycznej dopełnienia, począwszy od dopełnień w formie dopełniacza, a skończywszy na miejscowniku, np. dla rzeczownika *stół* byłyby to następujący układ dopełnień bezprzyimkowych: dopełniaczowe — brak, celownikowe — brak, biernikowe: *nakryć stół, rozłożyć stół* itd., narzędnikowe — brak. W wypadku dopełnień przyimkowych można albo wyliczać je osobno (znów według przyimków lub według form przypadków związanych z określonymi przyimkami), albo — co może być ze względów znaczeniowych czasem lepsze — połączyć opis dopełnień z przyimkiem i bez, porządkując je po prostu według przypadków, co dałoby taki wynik dla rzeczownika *stół*: dopełnienia dopełniaczowe bez przyimka i przyimkiem: *u-siąść/siadać do stołu, wstać od stołu...*; dopełnienia biernikowe bez przyimka i z przyimkiem: *nakryć stół, rozłożyć stół...*; *postawić/stawiać coś na stół*; dopełnienia narzędnikowe bez przyimka i z przyimkiem: *siedzieć za stołem; siadać, zasiąść/zasiadać za stołem*; dopełnienia miejscownikowe: *siedzieć przy stole; posa-*

dzić/sadzać (kogoś) przy stole a. za stołem, z/gromadzić się, zebrać/zbierać się przy stole; położyć/kłaść, postawić/stawiać (coś) na stole.

Trzeba też rozstrzygnąć, czy kolokanty werbalne danego rzeczownika będą podawane w formie bezokolicznika czy w formie osobowej. Bardziej naturalne jest ich wyliczanie w formie osobowej (zwłaszcza gdy badany rzeczownik zajmuje pozycję podmiotu, por. *noc zapasć/zapadać?* w porównaniu z *noc zapadła*). Istotne jest też podawanie informacji, czy oba człony pary aspektowej czasownika łączą się z danym rzeczownikiem, czy tylko jeden, bo tu też mogą się zaznaczać pewne ważne semantyczne lub uzualne ograniczenia. Najporęczniej jest podawać co najmniej dwie formy: czasownika dokonanego w czasie przeszłym i czasownika niedokonanego w czasie teraźniejszym, czyli np. *noc zapadła/zapada, zrobiła się/robi się* itd., *stół stoi, ugina się pod ciężarem czegoś/od czegoś*.

Przejdźmy teraz do omówienia problemów związanych z pozostałymi funkcjami składniowymi rzeczownika. Dla wybranego sondażowo rzeczownika *noc* charakterystyczne jest szerokie pole użyc w pozycji składniowej fraz zasadniczo od czasownika niezależnych, czyli w funkcji składniowej okoliczników. Formalnie frazy te mają kształt frazy nominalnej bezprzyimkowej (np. *nocą, tej nocy*) albo przyimkowej (*w nocy, w tę noc*). Funkcjonalnie przeważa tu funkcja okolicznika czasu, która realizuje się w kilku bardziej szczegółowych podgrupach znaczeniowych typu: „kiedy”, „do kiedy”, „od kiedy”, „na kiedy”, „jak często”, „jak długo”. Warto te szczegółowe funkcje semantyczne okolicznika wychwycić, grupując wyrażenia w odpowiednie klasy znaczeniowe, odpowiadające na wyliczone wyżej różne pytania o czas. Natomiast dla rzeczownika *stół* najistotniejsze są frazy przyimkowe używane w funkcji okolicznika miejsca z podtypami znaczeniowymi: „gdzie”, „skąd” „dokąd”, czyli np. *na stole, przy stole, za stołem; ze stołu, od stołu; na stół, do stołu*.

W redagowaniu części hasła zdającej sprawę z łączliwości danego rzeczownika istotna jest też decyzja, w jakim porządku w danym miejscu, wyznaczonym przez pozycję składniową, będą wyliczane ewentualne kolokanty. Leksykalne wypełnienia pozycji składniowych przyrzeczownikowych powinny być podawane w układzie następującym: od połączeń swobodnych, ale najbardziej typowych i najczęstszych, empirycznie potwierdzonych w uzusie, co powinno znajdować potwierdzenie w danych frekwencyjnych czerpanych np. z korpusów języka polskiego, przez połączenia niecałkowicie swobodne, ale też jeszcze nieidiomatyczne, do fraz całkowicie ustalonych, stanowiących stałe związki frazeologiczne o naddanym znaczeniu, niewyprowadzalnym ze znaczenia składników. W opisie ten ostatni typ, czyli frazy idiomatyczne (tzn. połączenia stałe o idiomatycznym znaczeniu) powinny być jasno wyodrębnione, tak zresztą jak wszelkie idiomatyzmy związane z innymi hasłami słownikowymi. W strukturze artykułu hasłowego byłyby one „zanurzone” wewnątrz, ale odpowiednio graficznie wyodrębnione, w przykładowych hasłach przytoczonych poniżej w zakończeniu tego artykułu są zapisane po prostu drukiem wytłuszczonym. Ponieważ stanowiąc będą odrębny obiekt leksykograficzny, to wyobrażamy sobie, że w wersji elektronicznej słownika po kliknięciu na ów idiomatyzm wyświetli się użytkownikowi pełny artykuł hasłowy jemu poświęcony.

Osobnym problemem jest pytanie o stopień szczegółowości informacji na temat możliwości wypełniania pozycji przyrzeczownikowych określonym materiałem leksykalnym. Po pierwsze, trzeba ustalić, na ile opis ma być wyczerpujący, jeśli chodzi o wskazanie uwarunkowań składniowych wpływających na łączliwość leksykalną. Czy uwzględniać wszystkie możliwe pozycje składniowe, w jakich jest używany dany rzeczownik, czy nie? Po drugie, trzeba rozstrzygnąć, czy o sposobie wypełniania pozycji informować, nazywając klasy semantyczne dopuszczalnych określeń, czy wyliczać kolokanty, a jeśli tak to: czy tylko te najczęstsze, czy wszystkie potwierdzone w materiale, jaki próg częstości przyjąć? Można zaproponować następujące rozwiązanie praktyczne — podawać kolokanty przez wyliczenie, ale grupować je według przynależności do pewnej ogólniejszej klasy znaczeniowej, np. wyliczając kolokanty przymiotnikowe *nocy* występujące w prepozycji, porządkować je, najpierw podając odnoszące się do ‘trwania nocy’ (*długa, krótka*), potem do ‘natężenia światła’ (*ciemna, czarna, jasna, księżycowa, bezksiężycowa, gwiaździsta*), dalej do ‘pogody’ (*ciepła, zimna, gorąca, upalna, burzowa, deszczowa, pogodna*), ‘pory roku’ (*wiosenna, letnia, zimowa*), ‘miesiąca’ (*sierpniowa*), ‘dnia tygodnia’ (*poniedziałkowa*), określające, jak noc jest oceniana przez człowieka (*ponura, straszna, czarna, ciężka*), jak jest charakteryzowana z punktu widzenia przejawianej przez człowieka aktywności czy działalności (*bezsenność*). Kolokanty przymiotnikowe rzeczownika *stół* też byłyby wyliczane w ten sposób, por. *kwadratowy, prostokątny, owalny, okrągły, podłużny, długi, szeroki, wąski s.* (‘kształt stołu’); *s. drewniany, kamienny, marmurowy a. z drewna, kamienia, marmuru*; *s. dębowy* (‘materiał, z którego zrobiony jest stół’); *s. na jednej nodze, trzech nogach*; *s. rozkładany, rozsuwany* (‘forma stołu’); *s. na cztery osoby* (‘rozmiar stołu’); *s. kuchenny, jadalny, ogrodowy; konferencyjny, prezydialny, negocjacyjny; s. do pracy* (‘przeznaczenie stołu’); *główny s.* (‘hierarchia w pewnym porządku’). Nie jest konieczne w słowniku nazywanie wprost tak pogrupowanych klas określeń, ale taki semantycznie uwarunkowany porządek wydaje się wskazany, bo pozwala ewentualnie użytkownikowi bez popełnienia błędu w sposób sensowny, jeśli to konieczne, dokonać ewentualnego wyboru leksykalnego, rozszerzającego typowy, poświadczony w tekstach zakres łączliwości. Innym praktykowanym często rozwiązaniem jest układ alfabetyczny kolokantów w ramach danej pozycji składniowej. Oczywiście, taki układ nie wnosi żadnych informacji dla użytkownika słownika, jest więc mniej godny zalecenia. Jeśli chodzi o grupowanie kolokantów w pewne klasy semantyczne, to można też dodatkowo informować o tym, czy dana klasa kolokantów jest otwarta (dając np. na końcu wyliczenia wielokropki) czy przeciwnie — jest zamknięta (dając tu średnik).

W dalszej części warto wprowadzić jako osobne pole opisu informacje o strukturach porównawczych, budowanych z udziałem danego rzeczownika. Tu z uwzględnieniem dwóch typów struktur: pierwszej, gdy rzeczownik jest członem określanym, czyli mamy układ: *noc jak...*, i drugiej, gdy rzeczownik jest członem porównawczym, czyli występuje w układzie: *... jak noc*, np. *brzydki jak noc*. Ze względu na znaczną różnorodność formalną wyrażeń porównawczych warto też zastosować tu pewien porządek oparty na kryteriach formalnych. W typie pierwszym — porządkować od porównań

z drugim członem przymiotnikowym do tych z drugim członem rzeczownikowym. W typie drugim — według części mowy budujących pierwszy człon porównania, czyli najpierw rzeczowniki, potem przymiotniki, potem ewentualnie frazy werbalne.

W opisie kolokacji nie powinno też zabraknąć informacji dotyczących wartości stylistycznej danego związku wyrazowego, jak i innych pragmatycznych warunków jego użycia. Tu miałyby zastosowanie system kwalifikatorów ogólnie przyjętych w słownikach do charakteryzowania wszystkich haseł.

Dla badania i opisu kolokacji najważniejszą podstawą źródłową powinien być bogaty korpus danych językowych, z którego pochodziłyby przykłady. Bardzo istotnym czynnikiem przesądającym przeciw o faktycznej, empirycznie potwierdzonej łączliwości danego wyrazu w danym okresie historycznym czy w danych typach tekstów jest frekwencja. Dlatego tak pomocne może być zastosowanie narzędzi komputerowych — wyszukiwarek pozwalających wydobyć z korpusu pożądane kolokacje.

Bibliografia

- Douglas-Kozłowska Ch., 2004, *English Adverbial Collocations*, Warszawa.
- Dzierżanowska H., Douglas-Kozłowska Ch., 1982, *Selected English Collocations*, Warszawa.
- Hill J., 2003, „Collocation” *English Teaching Professional*, Nr 11, Online, Internet, http://www/disal.com.br/nroute/nr6/pgur6_03htm (02.10.2003).
- Radev D.R., McKeown K., 2003, *Colloctaions*, Columbia University. Nev York, Dpt. of Computer Science, Online: Internet <http://tangra.si.umich.edu/~rader/760/resources/038> (12.02.2003).
- Skorupka S., 1985, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, wyd. IV, Warszawa.
- Stutts M., 2004, *On Very Frequent Phrases in English: Distribution, Function and Structures*, Trier.

PRZYKŁADOWE HASŁA

NOC

I. [frazy nominalne]:

1. [z rzeczownikiem *noc* w pozycji członu głównego frazy]:

1.1. [z rozwinięciami w prepozycji 1. przymiotnikowymi; układ \approx *noc*]: *krótka, długa; ciemna, czarna, jasna, gwiazdzista, księżycowa, bezksiężycowa; pogodna, pochmurna, burzowa, deszczowa, ciepła, gorąca, upalna, zimna, mglista; cicha, głucha; wiosenna, letnia, zimowa...; sierpniowa...; poniedziałkowa...; ponura, straszna, czarna; bezsenna; Δ Wielka Noc a. Wielkanoc ‘def.’; Δ białe noce ‘def.’*

1.2. [z rozwinięciami w postpozycji: układ *noc* \approx]: 1. [przymiotnikowymi]: *jazzowa, kabaretowa; noc poślubna; Δ noc sylwestrowa ‘def.’, Δ noc świętojańska ‘def.’; Δ noc polarna ‘def.’; Δ noc kryształowa ‘def.’* 2. [w formie frazy przyimkowej]: *noc z (czwartku) na (piątek)*; 3. [w formie frazy nominalnej]: 1. [dopełniaczowej]: *noc poetów, noc muzeów; noc (zamieszek... i inne nazwy wydarzeń); met. noc okupacji, noc niewoli; Δ noc św. Bartłomieja ‘def.’, Δ noc długich noży ‘def.’; Δ noc Kupały ‘def.’*

2. [z rzeczownikiem *noc* w pozycji członu zależnego w grupie nominalnej z innym członem głównym]: 2.1. [frazy dopełniaczowe]: *środek nocy; mroki, ciemności nocy; Δ prawo pierwszej nocy* ‘def.’; 2.2. [frazy biernikowe]: *krem na noc*; [frazy miejscownikowe]: (*godzina*) *pierwsza, druga, trzecia w nocy*
- II. [frazy werbalne]:
 1. [noc w pozycji składniowej podmiotu]: *była/jest n.; n. idzie, nadeszła/nadchodzi, nastąpiła/nastaje, zrobiła się/robi się, zapadła/zapada, skończyła się/kończy się; n. zaskoczyła (kogoś)(gdzieś)*
 2. [noc w pozycji składniowej dopełnienia]: 1. [bezprzymikowego]: 1.1. [biernikowego]: (*ktoś*) *miał/ma ciężką noc; przespał całą noc*
 3. *noc* w pozycji składniowej okolicznika: *spał w nocy, budził się w nocy/po nocy; {coś} śniło się {komuś} w nocy; pracował do późna w noc/do późnej nocy Δ tłuc się po nocy* ‘def.’
- III. [noc w funkcji frazy okolicznikowej]:
 1. [temporalnej bezprzymikowej]: ‘kiedy?’: *tej, pewnej, następnej, którejś, każdej... nocy; nocą; nocami; dniem i nocą, dniami i nocami, ‘jak długo?’ całą noc; całe noce, całymi nocami; długo w noc; od świtu do nocy; od rana do nocy*
 2. [temporalnej przymikowej]: 1. ‘kiedy?’: *w nocy; we dnie i w nocy; w (księżycową, jasną...) noc; 2. ‘jak często?’: co noc a. co nocy; noc w noc; 3. ‘do kiedy?’ do późna w noc; do późnej nocy; 4. ‘na kiedy?’: (np. otworzył okno) na noc; pracował na noc*
 3. [innej]: (*robić coś*) *pod osłoną nocy*
- IV. [porównania]: 1. [układ: *noc jak*≈]; 2. [układ ≈*jak noc*]: *brzydki jak noc, ponury jak noc; czarny jak noc; 3. podobny jak dzień do nocy*
- V. [przysłowia i powiedzenia]: *Śmierć — jak złodziej — przychodzi nocą; Nocą wszystkie koty są czarne*
- VI. [skrzydlate słowa]: *nocą gwiazdy się kocą*

STÓŁ

znaczenie 1. ‘mebel w formie poziomego, równego blatu, umieszczonego na odpowiedniej wysokości, zwykle opartego na czterech nogach, służy do siedzenia przy nim, jedzenia posiłków i innych zajęć’

- I. [frazy nominalne]:
 1. [faza nominalna z s. w centrum]: *kwadratowy, prostokątny, owalny, okrągły, podłużny, długi, szeroki, wąski s.; s. drewniany, kamienny, marmurowy a. z drewna, kamienia, marmuru; s. dębowy; s. na jednej nodze, trzech nogach; s. rozkładany, rozsuwany; s. na cztery osoby; s. kuchenny, jadalny, ogrodowy; konferencyjny, prezydialny, negocjacyjny; s. do pracy; główny s.; Δ okrągły stół* ‘rozmowy prowadzone w poszukiwaniu kompromisu między skonfliktowanymi stronami: przedstawicielami władzy, instytucji, partii, krajów’: *rozmowy, obrady, konferencja okrągłego stołu; zorganizować o.s. Δ Okrągły Stół* ‘def.’ *s. obrad*
 2. [faza nominalna z s. w pozycji zależnej]: *noga od s., krawędź, blat, róg, szczyt, koniec stołu; dekoracja stołu; akcesoria do stołu; obrus, serweta na stół; miejsce za stołem/przy stole; Δ wspólnota stołu i łoża a. stół i łoże* ‘wspólnota majątkowa i dotycząca współżycia seksualnego między małżonkami’; Δ *okruchy z pańskiego stołu* ‘def.’
- II. [frazy werbalne]:
 - 2.1. [faza werbalna s. jako podmiot]: *s. stoi (gdzieś), s. chwieje się; gnie się, ugina się od czegoś, pod ciężarem czegoś*
 - 2.2. [faza werbalna: s. jako dopełnienie]:
 - 2.2.1. [dopełniaczowe z przymikiem lub bez]: *siadać, u/siąść, zasiąść/zasiadać do stołu; za/prosić/zapraszać (kogoś) do stołu; pchać się do stołu; podać/podawać do stołu*

Δ **nakryć/nakrywać do stołu** 'def.'; *wstać/wstawać od stołu, odejść od stołu; sprzątnąć/sprzątać (coś) ze stołu, zebrać/zbierać (coś) ze stołu*

2.2.2. [biernikowe]: *rozłożyć, złożyć s.; nakryć s.; rozstawić, ustawić, zsunąć, rozsunać stoły, zastawić stół (czymś); położyć/kłaść, postawić, stawiać (coś) na stół; Δ wyłożyć (wszystkie) karty na stół* 'def.'; Δ **uderzyć/rąbnąć pięścią w stół** 'def.'

2.2.3. [narzędnikowe]: *siedzieć za stołem; siadać, zasiąść/zasiadać za stołem*

2.2.4. [miejscownikowe]: *siedzieć przy stole; posadzić/sadzać (kogoś) przy stole a. za stołem* 'z/gromadzić się, zebrać/zbierać się przy stole; położyć/kłaść, postawić/stawiać (coś) na stole

- III. [fraza okolicznikowa miejsca]: 'gdzie?', *(coś) stoi, leży na stole; położyć/kłaść, postawić/stawiać (coś) na stole a. na s.*
- IV. [porównania]: *gładki, równy jak s.* 'o drodze, terenie, po którym coś jedzie'; *(jechać, lecieć, poruszać się ...) równo jak po stole*
- V. [przysłowia]: *uderz w stół, a nożyce się odezwą* 'używane jako komentarz w sytuacji, gdy ktoś bierze do siebie to, o czym mowa'
- VI. [skrzydlate słowa]: *s. z powylamywanymi nogami* 'wyrażenie sprawdzające biegłość wymowy i dykcję mówiącego'

znaczenie 2. 'to, co jest na stole przygotowane do jedzenia wraz z nakryciami, zastawą i dekoracją':

1. [fraza nominalna z s. w centrum]: *święteczny, wigilijny, wielkanocny, weselny, biesiadny; szlachecki s.; s. włoski; ubogi, bogaty; Δ stół szwedzki* 'def.'; *stół pański a. Pański* rel. 'def.'; *przystępować do stołu Pańskiego*

2. [fraza nominalna z s. jako członem zależnym]: *rozkosze, uciechy stołu, specjały (jakiegoś) stołu*

znaczenie 3. 'mebel podobny do stołu, ale przystosowany do specjalnych funkcji, związanych z grami, czynnościami zawodowymi itp.':

1. [fraza nominalna z s. w centrum]: *s. bilardowy, do masażu, do gry; kreślarski, montażowy, laboratoryjny, operacyjny, pingpongowy a. do pingponga, rehabilitacyjny, szlifierski*